

Bocsi Veronika: A posztmodern idő nyomában? A hallgatói életmód sajátosságai egy kvalitatív kutatás tükrében.

Bevezetés

A hallgatói életmód kutatásához számos technika áll a társadalomkutatók rendelkezésére, miközben ezt az eszköztárat a szociológusok csak korlátozott mértékben használják ki. Az amúgy sem gyakran vizsgált terület elemzésének fő csapásirányát leginkább a kérdőíves kutatások képezik, időráfordításokat, tevékenységek végzésének a gyakoriságát térképezve fel, míg a kvalitatív eszközöket a kutatók csak a legritkább esetben használják. Pedig ezek alkalmazása különösen indokolt lenne, hiszen a diákok életmódja a felsőoktatási intézményekben sajátos képet mutat, amelynek az attitűdök, a szubjektív jóllét jelensége, a hirtelen megnövekedett döntési felelősség és lehetőségek rendszere, valamint az ezekkel való bánni tudás alapvető, és még fel nem tárt részét képezik. A diákok életmódjának és időkezelésének a rendszertelensége, kiszámíthatatlansága komoly mértékben cseng egybe az idő kezelésének posztmodern sajátosságaival, amely a társadalomtörténeti modellek szerint az ipari társadalmak után, valamint arra ráépülve formálódik ki, míg a fiatalok esetében a középiskolás évek rigid időkezelését váltja fel. A hallgatói életmód ezen finom részleteinek a megismeréséhez azonban a kérdőíves technika nem lehet megfelelő eszköz – így témánk alaposabb megismeréséhez egy kvalitatív technikát, a fókuszcsoportos interjúk eszközt használtuk fel.¹ A tanulmány a Campus-lét a Debreceni Egyetemen: Csoportok, csoportthatárok, csoportkultúrák című, OTKA által támogatott kutatás (K 81858) keretében készült. A kutatás vezetője Prof. Dr. Szabó Ildikó.

Az elméleti keretek felvázolása

Hogy eldönthessük azt a kérdést, hogy a diákok életmódja és életritmusa mennyiben illeszthető a posztmodern időkezelés sajátosságaihoz, először röviden át kell tekintenünk a társadalmak időbeliségének fő változásait, majd kiemelten kell foglalkoznunk a posztmodern idő jelenségével.

¹ A fókuszcsoportos interjúkat a tanulmány szerzője 2011. tavaszán a Debreceni Egyetem négy karán vette fel. Ezek a következők voltak: Bölcsészettudományi Kar, Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar, Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Kar, Informatikai Kar. A mintavétel a korábbi hallgatói szabadidőt feltérképező kutatások eredményeire épült, ugyanakkor a közeljövőben feltétlenül indokoltnak látjuk az Általános Orvosi Kar bevonását a kutatásba.

Az időbeliség történeti szakaszhatárainak leggyakrabban használt, és az utóbbi évtizedeket is magába foglaló felosztása Geissler nevéhez fűződik, aki a modernitás előtti, a modern, illetve a posztmodern időhöz való viszonyt különböztet meg (Geissler 1999). A premodern időkezelés a tradicionális társadalmakat jellemzi, a modern az ipari forradalom következtében kialakuló rendszereket, míg a posztmodern az utóbbi évtizedek sajátossága.²

A hagyományos társadalmak időkereteit a társadalmi idő szabja meg. Ez a keret hangolja össze a közösségek cselekvéseit és határozza meg az egyén kötelességeit is. A társadalmi idő nem csak feladatokat, elvégzendő munkákat ír elő, hanem kijelöli a rekreáció különböző módjait is. A munka és a szórakozás a tradicionális társadalmakban sokkal nehezebben szétválasztható kategóriák – egyes tevékenységek egyszerre voltak gazdaságilag hasznosak és biztosítottak lehetőséget a társasági életre, kikapcsolódásra – ilyen volt a magyar paraszti társadalomban pl. a fonóba járás. A tradicionális társadalmak időbelisége „feladatorientált” (Ingold 2000), tehát nem választható le az éppen aktuális tevékenységek rendszerétől. A feladatoknak kötött, meghatározott időpontja van, ami nem tolható későbbre vagy hozható előbbre – ennek azonban a tradicionális társadalmak gondolkodásában nem is lenne értelme. Az egyén a feladatorientáltság keretei között cselekvőként jelenik meg, ezen cselekvések pedig összhangban vannak a közösség tevékenységeivel. A tradicionális társadalmakban elvégzendő feladatok változó intenzitásúak – néha „üresjáratokkal” vannak teli, máskor pedig fokozott teljesítményt követelnek az egyénektől. Megfigyelhető azonban, hogy ezen intenzív, munkával eltöltött periódusok után mindig előírják a rekreáció kereteit is. Az élet ritmusa a természeti környezet ritmusához igazodott – a nappalok nyáron megnyúlnak, télen összezsugorodnak, az ébrenlét periódusait pedig a napszakok befolyásolják. A munkafolyamatok is ehhez a ritmushoz illeszkednek.³ A hagyományos közösségekben az egyének számára előírt cselekvések kényszerítő erővel rendelkeznek. Az a szigorú konformitás, amely ezeket a társadalmakat jellemzi, a feladatok elvégzésének minden sajátosságában érvényre jut. Bourdieu szerint „*gyanút keltenek mindazok, akik akkor dolgoznak, mikor mások pihennek,*

² Itt fontos azt is megjegyezni, hogy ez a felosztás a nyugati kultúrkörre fókuszálva tekinthető érvényesnek. Ezeknek az időkezelési módoknak a megjelenése nem tisztán történik, hanem egymással keveredve, domináns szerepet azonban korszakonként csak egyikük játszik.

³ A természeti ritmusokhoz való igazodás egyes elemei fennmaradtak a modern társadalmaknak még a tényleges mezőgazdasági munkát nem végző rétegeiben is – Láng Panni visszaemlékezésében például tökéletesen megfogható az évszakokhoz való igazodás a téli és a nyári napirendekben. Ezt sokszor a családok lakóhely-változtatása is alátámasztja (Láng 1986).

otthon ülnek, mikor a többiek a mezőn vannak vagy a falu utcáin sétálnak” (Bourdieu 1978: 331). A hagyományos közösségek által előírt tevékenységek sok esetben nem közelíthetők meg a racionalitás és a hasznosság szemszögéből. Néha jelentőségük szimbolikus, de társadalmi funkciójuk – akár munkáról, akár szórakozásról van szó – minden szituációban adott (Bourdieu 1978).

Az idő újfajta, metrikus alapokon nyugvó kezelése a XVI-XVII. században a polgári-kereskedő rétegből indult ki, bár nyomai a történelemben jóval korábbra nyúlnak vissza (vö: Weber 1983). Ekkor jelenik meg az idő értékességének a gondolata, a pontosság erény-volta és az időtakarékoság követelménye, amely a piacok-üzletek nyitva tartásával és kereskedelem összehangolásával áll kapcsolatban - a percekben-órákban mért idő tehát egyre szorosabban fonódik össze a gazdasággal. A XIV. század végi Firenzéből már arra vonatkozó források is fennmaradtak, hogy a munkásoknak már túlórákat számoltak el (Geissler 1999) – ez pedig már megfeleltethető annak az elképzelésnek, hogy az idő pénzbe is átszámolható. Fokozatosan jelenik meg az egyre kisebb időegységek meghatározásának az igénye is – az órák kezdetben csupán egy mutatóval működnek, de koraközépkor végén már a percek meghatározására is egyre nagyobb teret hódít. A nagyüzemi munkarendre való átállás számos konfliktust indukált, hiszen a munka az eddigiektől gyökeresen eltérő körülmények és követelmények között történt. Ezeket az elvárásokat kezdetben külső kényszerként élték meg a dolgozók, és az erre való átállás hosszú folyamatot jelentett. Ez a munkaforma percre pontosan rögzített, és a tevékenységek a természeti környezettől függetlenül minden nap ugyanabban az időpontban kezdődtek és végződtek. A munka intenzitása nem ingadozott, de egy futószalag mellett állva az ember teljesítménye nem is ingadozhat – így megszűntek a tradicionális munkavégzésre oly jellemző „üresjáratok”. Ez a kötött tevékenység másképp vagy jobban terhelte le a munkafolyamatban résztvevőket, akiknek ezáltal újfajta szabadidős igényei alakultak ki. A világítás megoldásával a munka periódusa belenyúlhatott az éjszakába, vagy akár pirkadat előtt megkezdődhetett. A gépek alkalmazásával a tevékenységek középpontjából az egyén perifériára került. A percekben-órákban mért, a pontosságra építő és kreativitást nem igénylő gyári munkaforma a fordí rendszerben csúcsosodott ki, és egyének számára komoly kihívást jelentett, hiszen a termelés szintjét felügyelőkkel, ellenőrzésekkel és büntetésekkel tartották fenn. A munka – írja Ingold – időegységekkel mért terméké vált (Ingold 1990). A közösségekből és a

csoportos munkavégzés kereteiből való kiszakadás szintén éles váltást jelentett (Ingold 1990).

A posztmodern időbeliség sarkalatos pontjai a munkaerőpiaci változások is – tehát az átmenet a posztfordizmus és a szolgáltatói szektor túlsúlyának irányába. Ennek eredményei az atipikus munkaformák terjedése és a munkaidő flexibilitásának fokozódása is. Ez az új időbeliség egy spirális folyamatnak is felfogható, hiszen minél többen dolgoznak éjszakai műszakban vagy teljesen rendszertelen keretek között, a szolgáltatások rendszerének annál inkább kell megszakítások nélkülivé válniuk. Az utóbbi évtizedekben megszülető társadalmak időbeliségének leírására több fogalom is született, amelyek a jelenség más és más aspektusaira helyezik a hangsúlyt: az idegen nyelvű szakirodalomban elterjedt a „felgyorsult társadalom” (Hochgeschwindigkeit-Gesellschaft), a „világidő” (Weltzeit), a „flexibilis idő” (Flexitime), az „idő nélküli társadalom” (Gesellschaft ohne Zeit) vagy a „nonstop-társadalom” (Nonstop Society) kifejezés is.

A posztmodern időbeliség egyik legfontosabb jellegzetessége a flexibilitás. A posztmodern időbeliség a kötött, szabályozott és kiszámítható időkeretek végét jelenti mind a munkaidő, mind pedig a szabadidő tekintetében - a szabadidő és munka határai ezáltal összerosódnak. A jövő kiszámíthatatlanná, a napok menetrendje pedig hektikussá válik: a rutin tevékenységeknek többé már nincsenek rögzített időpontjaik (pl. felkelés-lefekvés, étkezés, munka). Ez a sajátosság kapcsolható a Sennet által megrajzolt „flexibilis ember” képéhez (Sennet 2000), akinek életritmusa minden rendszerességet nélkülöz.

A posztmodern társadalmak tevékenységrendszere, a napi időbeosztás bármikor a pillanatnyi szükségletekhez igazítható és alakítható, reflexív, szituatív (Sigalova 2005). Ez összefügg az egyének folyamatos (éjjel-nappali, hétvégenkénti) elérhetőségével, és az állandó készenlétben állásával is – ez természetesen leginkább a munkaadók igényeinek feleltethető meg. Azonban nem csak a munka, hanem a szabadidős tevékenységek is szituatívvá válnak. *„Az idő nyitottsága, kiszámíthatatlansága, a sztochasztikusan fellépő követelmények nem anomáliák, hanem a normalitás.”* – írja Jurczyk és Voss (Jurczyk-Voss 2005).

Az információs technológia nyújtotta lehetőségek, a munkaerőpiaci versenyhelyzet éleződése, a gépekhez való igazodás az egyének életritmusának fokozódásához vezetett. A „felgyorsult társadalom” fontos sajátossága, hogy az egyének minél több tevékenységet minél kisebb időegységekbe szeretnének beleprézelni. Fontos tendencia a tevékenységek

összesűrűsödése is. A szabott ritmusok nélkül az egyének életében a munka- és pihenőidő fázisai változó intenzitással követik egymást. Különösen igaz ez a project-munkáknál, ahol a felfokozott tevékenységgel töltött napokat néha napokig-hetekig tartó rekreációs időszak követi. Ez többek szerint a tradicionális társadalmak időbeliségét idézi, ahol a komolyabb fizikai igénybevétellel járó periódusokat hasonló nyugalmi fázisok következtek (Thompson 1990, Jurczyk-Voss 2005).

Az emberi tevékenységek – legyen szó akár munkáról, akár szórakozásról – egyre inkább átsűrődnek az idő korábban hasonló célokra fel nem használt területeibe. A műszakos- és távmunkák, a projekt-munkák belenyúlnak, vagy teljesen kitöltik az éjszakai órákat. Ide kapcsolódik a tévécsatornák állandó műsorszórása, a boltok nonstop nyitva tartása, valamint a szolgáltatások éjjel-nappali biztosítása is.

A közösség által megszabott időkeretek kényszerítő ereje a modern időkezelés kezdete óta csökkenő tendenciát mutat. A posztmodern idő az egyének egyfajta „idő-szuverenitást” biztosít, azaz döntési lehetőséget saját életritmusának kialakításában. Ez azonban az emberek számára nemcsak korábban nem látott szabadságot, hanem eddig nem tapasztalt terheket és felelőségeket is jelent. Az individualizáció következtében az egyes emberek egyre sajátosabb, eltérőbb idő-mintázatokat produkálnak (Eberling-Henckel 2005b).

A tradicionális társadalmakban a rendszeridők és az egyéni idők kerek egészet alkotnak. Ez a ritmusbeli egység a posztmodern időbeliség esetében megbomlik, és végképp elszakad a természeti környezettől. A szétcsúszott rendszerek idejének összeegyeztetése, változtatása az egyénektől speciális képességet követel meg. A deszinkronizációval kapcsolatos jelenség az „időkollázs” fogalma, amely a posztmodern időszervezés sajátossága (Sigalova 2005, Schilling 2005) A különböző rendszeridők szétcsúszásával ugyanis a társadalmakban már nincsenek tiszta időbeli szabályok, így az egyes embereknek ezekből az összefüggéstelen darabokból kell saját életvezetésük során egy egységes egészet – mintegy kollázsként – teremteniük. Ez azonban egyénenként eltérő, ún. hibrid idő-mintázatokat eredményez.

Kiemelésre érdemes tény az időhatékony tevékenység-szervezés és az egyidejűség fokozódása, a szimultán tevékenységek egyre gyakoribbá válása. Geissler szerint ez a posztmodern időkezelés egyik legérdekesebb sajátossága az időbőség és az időhiány egyszerre történő jelenléte az ember életében (Geissler 1999).

A legutolsó sajátosság, amivel a posztmodern időkezelést bemutatjuk, az idő negatív státuszsimbólum-jellege. Faust írja, hogy míg pl. az ókori Görögországban a nyugodt, ráérős mozgás és tevékenységvégzés státuszsimbólumnak számított, addig a sietség a szolgák sajátossága volt – mára azonban ez a tendencia a visszájára fordult (Faust 2005). A határidő-naplók, netbookok, intelligens telefonok birtoklása - valamint esetenként látványos használata - is megerősíti az idő negatív státuszsimbólum jellegét.

A posztmodern időbeliség jelenségei mind a térszerkezet kialakításában, mind a lakosok életmódjában, igényeiben és ellátásában, a nagyvárosok biztosította keretek között válhatnak általános jelenséggé. A nagyvárosok életét a korábban domináns ritmikus váltakozás helyett immár a megszakítás nélküli aktivitás jellemzi. A nappal és az éjszaka, a nyugalom és a munka fázisai többé nem különülnek el élesen egymástól. Napjaink nagyvárosainak legfontosabb jellegzetessége a korábban alapvető fontosságú kollektív és összehangolt ritmusok felbomlása, amelynek során a ciklikus idő-folyam egyre inkább azonos intenzitásúvá válik.

Empirikus elemzésünkben tehát arra a kérdésre keressük a választ, hogy vajon milyen mértékben feleltethető meg a posztmodern időkezelésnek az egyetemista populáció életmódja. Fontosnak tartjuk azt a kutatási kérdést is, hogy vajon milyen alapokon formálódnak ki ezek a tulajdonságok – ösztársadalmi szinten, mint láttuk, a fő gyökerek a munkaerőpiaci változásokhoz, a szolgáltatás- és a fogyasztás világához vezetnek, de kérdéses, hogy vajon a campusok világában milyen pontok mentén ragadhatóak meg ezen jellegzetességek.

Az empirikus kutatás eredményei

A fókuszcsoportokat alkotó diákoknak – mivel többségük az alapszak második évét végezte éppen – még élénk emlékeik vannak a középiskolás évek életmódjáról. Ez az oktatási forma sokkal inkább volt jellemezhető a szigorú időkeretekkel, a rendszerességgel, a kiszámíthatósággal, míg az iskola, mint szervezet egy merevebb, hierarchikusabb rendszernek volt megfeleltethető. A szervezet időkezelésének szempontjából lényeges, hogy a szabályokat a diákok készen kapták, ezek áthágásáért szankciók jártak, míg az életmód területén megfogható játékterük rendkívül szűknek bizonyult.

„Pont egyik nap beszélünk a barátnőimmel, hogy én már el sem tudom képzelni, hogy reggel nyolctól minden nap kettőig ott üljek. Borzasztónak tűnik így visszagondolva.”
(BTK)

„Főleg, hogyha nem egy sima gimnázium. Például, ahová én jártam, egy szakközépbe, ott volt olyan nap, hogy még este kilencig is benn voltunk, mert szakmai feladatok voltak. Meg hát tényleg az, hogy minden nap ott ültünk.” (BTK)

Érdekes tény, hogy a megkérdezettek többsége állítja, a középiskolás évek jóval nagyobb leterheltséget jelentettek a számukra. Ezt erősítette a mindennapos stressz és a számonkérések sokszor kiszámíthatatlan (bármikor bekövetkező) rendszere, a szabadidő szférájának jelentős összezsugorodása és a fizikai-mentális kimerültség nagyobb foka.

„Már csak az is, hogy ott minden napra készültünk. Mert ott úgy kellett, hogy egyik napról a másikra, mikor hazamentünk a suliból, faktok meg órák után. 4-5 órára értünk haza, és még készülni is kellett másnapra, tényleg kidőltünk.”(GyFK)

„A középiskola nagyon kemény volt, nehezebb volt, mint ez. Én a Kossuthba voltam, és nehezebb volt napi szinten élni, ott iskolába járni, mint ez. Nekem ez Hawaii-dizsi-lámpafény. Nem azt mondom, hogy nehezebb volt (tanulás szempontjából), a mindennapi élet volt nehezebb.” (GyFK)

Összességében a középiskolai időkeretekről azt mondhatjuk, hogy alapvetően a modern időkezeléssel mutatnak párhuzamokat, annak naponta ismétlődő rutinjával, merevségével, a szabályok áthághatatlanságával. Szintén ebbe az irányba mutat a szabadidő kevésbé hangsúlyos jellege, az életmód tanulás-központúsága, metrikus idő-alapúsága is. Ez az életmód mintegy a gyári munka egyfajta analógiájaként is értelmezhető.

A campusok világa azonban már egy másfajta szervezeti keret és másfajta életritmus jegyeivel írható le. A Debreceni Egyetem a maga több tízezres hallgatói létszámával, szétszórt területi elhelyezkedésével egy diffúzabb szervezet jeleit mutatja – s bár a felsőoktatás világa – annak funkcionális aspektusából nézve legalább is - önmagában egy hierarchikus, és akár weberi értelemben is bürokratikus rendszer, a hallgatói létet egy kötetlenebb szint jellemzi. A diákok életmódját leginkább meghatározó tényező a kötött időkeretek mennyisége és milyensége. Ezek kiterjedtsége jóval visszafogottabb, mint a középiskolai oktatás keretein belül, valamint a szabályok is gyakran áthághatóak, alakíthatóak - összességében tehát gyengébb kontroll és kevesebb kötött időkeret jellemző a diákok életmódjára. A fő eltérések a kétfajta oktatási intézményben való lét között

azonban nem ezen a területen húzódnak, hanem egyrészt annak sajátos ritmikájában, valamint az egyén döntési lehetőségeinek a mértékében.

A hallgatói lét életritmusa merőben új környezet a diákok számára – hasonló jellegzetességekkel korábbi iskolai karrierjük során minden bizonnyal nem találkoztak. Egyrészt megszűnik a napi ismétlődő rutin, annak minden kiszámíthatóságával és kötöttségeivel. Az alapvető időbeli egységeket egyrészt a hét képezi, amely azonban félévente változó óraszámú, különböző leterheltségű, vagy akár teljesen üres napokkal jellemezhető, valamint a vizsgaidőszak-szorgalmi időszak eltérő intenzitású és életritmusú kettőse. A campusokon tanulással töltött időtartamok naponta változnak, bizonyos esetekben akár reggel nyolctól este nyolcig is lefoglalhatják a diákokat, más esetekben a hallgatók egész napja „üresjárat”, vagy az előadások-szemináriumok között jelennek meg akár több órás, kötöttségektől mentes tömbök is. A felkelési időpontokat a diákok az első órák kezdetéhez igazítják, ami szintén a rendszertelenség irányába mozdítja őket. A hétvégék hossza bizonyos mértékben a heti rend függvénye, hiszen egy üres pénteki és csütörtöki nappal annak hossza jelentősen módosítható. Az újfajta, sokkal hektikusabb napirendre való átállás a hallgatók számára kisebb-nagyobb kihívásokat tartogatott, ám az adaptációs időszak lezárultával ennek megélése döntően pozitív viszonytal jellemezhető.

„Nehéz volt, mikor este óránk volt hattól, az első félévben.” (KGK)

„Nekem nagyon minimális óraszámom van. És általában próbálok minél hamarabb letudni, szóval, ha tehetem, akkor betenném egy napra az összeset, és akkor a maradék négy napban nem kellene jönni. A pénteket próbálok szabaddá tenni. Akkor már vége a hétnek, az olyan hétvége-feelings.” (IK)

„Lyukas órákban a könyvtárban ülünk, gépezünk, beszélgetünk. Sokszor ki is zavarnak.” (GyFK)

„A heti rendünk változó. Mert nekünk például kedden és csütörtökön semmi sincsen szinte, a többi napon meg elég sok. Sokszor nem is órában sok, mert hétfőn kettő óránk van, de mind a kettő háromórás. Ha közte még hazamegy az ember, az elmegy az utazgatással.” (KGK)

„Nekem teljesen rendszertelen a lefekvéses időpont. A felkelés az olyan szinten rendezett, hogy órára kell menni. De ha nem kell, akkor nem kelek fel egy adott időpontban.” (BTK)

A heti ciklusok ismétlődését a vizsgaidőszakok törik meg, amelyeket a legtöbb esetben felfokozott követelményekkel jellemezhető hetek előznek meg (pl. beszámolási

hét a KGK-n). A vizsgaidőszak a legtöbb hallgató esetében az intézményi kötött idő csökkenését jelenti, amelynek a helyét ideális esetben a saját maguk számára rögzített időkereteknek kellene átvennie. Ezekben a hetekben a szabadidő szférája összehúzódik, valamint funkciója is megváltozik – a tanulási periódusok közötti átkötő, vagy az egész napos tanulást levezető funkciókkal bír. Mivel az idő strukturálásáról való döntés a hallgatók kezébe kerül, így mindenki a neki megfelelő stratégiával igyekszik abszolválni ezeket a heteket. A hallgatói döntések egyrészt vonatkoznak a vizsgaidőpontok kiválasztására, a napi életritmus kialakítására valamint a tanulási stratégiák pl. nappali vagy éjszakai tanulás) közötti választásokra. A vizsgaidőszakokban a diákok napirendjében teljesen felcserélődhetnek a nappalok és az éjszakák, a felfokozott intenzitású heteket napokat pedig a rekreáció, majd sokszor üresjáratok (pl. nyári szünet) követik. A periódus elmúltával a diákok visszazökkennek a hetekre bontott, és az egyetem szervezeti keretei által nagyobb mértékben strukturált életkeretek közé.

„Nálam a vizsgaidőszakban teljesen felborul a nappal meg az éjszaka. Főleg, hogyha a vizsga előtti napon vagyok, vagy egy héten két vizsgám is van, és sokat kell tanulni egyikről a másikra. Akkor így teljesen felborul a nappal meg az éjszaka, és kávé, kávé, éjszaka, éjszaka, tanulás. És az alvás, az így... elmarad.” (IK)

„Én általában nem szoktam túl sokat aludni a vizsgák előtt. Esténként szoktam tanulni. Kicsi lakásban lakunk, és a nővérem már elköltözött. Olyankor anya átmegy a szobájába este lefekvéskor, nagyobb a nyugalom. A nappaliban szeretek tanulni, mert ott nagyobb a fény és közel van a hűtő. Reggelig tanulok. Most már rászoktam, hogy azért egy-két órát alszok, mert nem olyan jó úgy eljönni, hogy nem alszom.” (GyFK)

„Nekem teljesen kedvfüggő, hogy mennyit tudok tanulni. Van, mikor reggel úgy ébredek fel, hogy hajlandó vagyok tanulni, és este hétig tanulok megállás nélkül, másnap meg úgy ébredek fel, hogy Úristen, semmi kedven sincs, és egyszerűen nem megy bele a fejembe. De most, hogy itt a jó idő, úgy szoktam tanulni, hogy kiülök napozni, és úgy kicsit nagyobb a hajlandóság.” (KGK)

„Nekem probléma szokott lenni, hogy vizsgaidőszakban fel szoktam venni az első időpontokat, és akkor a következő szorgalmi időszakig marad két vagy három hét, az nálam üresjárat. Az első hetet élvezem, de utána már szinte rossz, mert nincs mivel lekötönni magam. Hirtelen a nagy megterhelés után jön a nagy semmi, és furcsa, hogy nincsen időbeosztás. Ez megvisel, és már várom, hogy jöjjenek.” (GyFK)

A középiskolák életritmusához képest jelentős eltérést jelent az a döntési jogkör és autonómia, amivel a hallgatók a saját napirendjüket-hetirendjüket alakítani tudják. Különösen igaz ez a nagyobb szakokra, ahol több, különböző időpontokban tartott szeminárium közül választhatnak a hallgatók, és egy előadás kihagyása sem von maga után semmilyen retorziót. Ezekkel a lehetőségekkel való bánni tudás azonban már gyakran túl „nagy falat” a hallgatók számára, és gyakori jelenég, hogy a diákok elvesznek arájuk szakadó szabadidőben, és azok a fogódzók is kicsúsznak a kezeik közül, amelyek a napi-heti rutintevékenységük kereteit képezik.

„Hát, rengetegen csinálják azt, amit én nem tudok felfogni, hogy ez miért jó nekik, hogy eljönnek ide Debrecenbe, és vagy nem mozdulnak ki a szobából, és egész nap filmet néznek, képregényt olvasnak, és ezt csinálják egész nap. Vagy pedig folyamatosan bulinak, de minden nap, és nem járnak be órákra, mert mit tudom én, reggel hatkor hazaesik, és délután felkel, és nincs kedve bemenni. Ez például negatívum, hogy túl sok... nem is tudom, minek nevezni... nem túl sok, csak rosszul beosztott a szabadidő.” (BTK)

A negatívumok közé sorolhatjuk még a túlzott rendszertelenséget, az időszakonként jelentkező komoly leterheltséget, a nehezen kitölthető üresjáratokat, a külső környezettel való nehéz összeegyeztethetőséget. Ez utóbbi jelenség nagyon gyakran a családi kapcsolatokat is megnehezíti – bizonyos esetekben a szülők értetlenül szemlélik a diákok feje tetejére állított életritmusát. Más esetekben a közös programokat, családi eseményeket nehezítik meg a vizsgaidőszakok.

„Középiskolában azt látják, hogy minden nap normális időben hazamegyünk, és leülünk tanulni. Az egyetemen viszont azt, hogy eljárunk, késő este járunk haza, és nem csinálunk semmit sem. Aztán jön a vizsgaidőszak, és akkor kapkodunk, meg tanulunk, tanulunk, és akkor ez nekik is furcsa. Azt mondják, hogy miért nem akkor tanulsz, amikor csak lófrálsz.” (GyFK)

„Szerintem a legrosszabb a családdal összeegyeztetni, ahol egy rendszeres életmód van. Ő felkel hétkor, és látja, hogy én meg alszok. De azt nem látta, hogy, mondjuk, hajnali kettőig tanultam. Este meg nem érti, hogy én miért tanulok. (KGK)

A diákok életmódjának, szabadidejének egyik fontos sajátossága, amely szintén a posztmodern időkezeléshez köthető, az a spontaneitás - különösen megfogható mindez a szórakozás szférájában. Bizonyos események a campusok területén „csak úgy” bekövetkeznek, a különböző társas szituációkból fejlődnek ki, és szakítják meg legtöbb

esetben a hallgatók üresjáratát, vagy akár a tanulási periódusait. Különösen jellemző ez a spontaneitás az egyetem bizonyos, közös használat területeire (pl. kollégiumok).

„Hát, erre az évre már nem mondhatom el azt, hogy olyan nagy társasági élet van, mert teletették a kollégiumot külföldiekkel. De az előző két évben akkora társasági élet volt. Összeismerkedtünk a szinten egymással, és minden nap volt valami, mentünk valamerre, beszélgettünk a dohányzóban. Így a vizsgaidőszak is nehezebb volt, mert bekopogtak, hogy na, gyere ki egy kávéra vagy egy cigire.” (BTK)

Érdekes jelenség bizonyos tevékenységek beszűrődése, áthelyezése az esti/éjszakai időszíkkba. Ebben az esetben nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy az életritmusnak biológiai alapjai is vannak, és a hallgatók bizonyos esetekben csak a saját ritmusuknak megfelelő életmódot választják, hiszen megtehetik, hogy választanak a különböző lehetőségek közül. A fókuszcsoporthoz alapján kijelenthetjük, hogy a diákok jellemző módon három tevékenység-csoportot helyeznek át ezekbe az órákba – egyrészt a tanulással kapcsolatos tevékenységet, másrészt a média fogyasztását, valamint a bulik jelenséghkörét. Míg a második csoportja a tevékenységeknek javarészt otthon zajlik, a társas szórakozási formák jellegzetesen átlépik a lakókörnyezet határait. Ehhez bizonyos esetekben az egyetem nyújt lehetőségeket (pl. sörsátrak, Menza-buli, kollégiumi rendezvények), más esetekben a hallgatók elhagyják a campus területét, bár gyakran beleütköznek abba a problémába, hogy Debrecen – a város nagyságából kifolyólag – bizonyos szolgáltatásokat ezekben az órákban nem biztosít (pl. tömegközlekedés).

„Ilyen szempontból Debrecen nem túl jó, mert Pesten is ott van az éjszakai közlekedés, külön jegyet kell rá venni, de akkor is lehet simán közlekedni. Nem úgy, mint Debrecenben, ahol minden behal. Nem jár semmi.” (KGK)

„Én nem nagyon néztem filmeket, és az egyik lány ajánlotta, hogy mennyire jó. Négy évadot néztem meg egy hónap alatt, de mindig csak ilyen péntek- szombat éjszaka, máskor nem volt rá idő, de nem tudtam abbahagyni. A barátom úgyis dolgozik, és ha nincs otthon, akkor nehezen tudok aludni. Néztem hajnali egy, kettő és háromig. Vagy megvártam, amíg hazajött reggel hatkor, és együtt aludtunk el sajnos.” (KGK)

A hallgatói tevékenységstruktúrára jellemző vonás a szimultán, egymás mellett futó tevékenységek végzése – különösen igaz ez az internethez kapcsolódó tevékenységek esetében, de szívesen vegyítik a diákok a tanulással eltöltött időt pl. a közösségi oldalak vagy a levelező rendszerek használatával. Ugyanakkor a facebook használata tanulási célú

is lehet, és vizsgaeredmények, jegyzetek, hasznos információk cseréje is zajlik ezen a felületen.

„Napi 4-5 órától többet van bekapcsolva a gép. Meg sokszor van, hogy járok-kelek a lakásban, bekapcsolom a laptopot közben, be van kapcsolva az email, a facebook, időnként teszek-veszek, tanulok, és így ránézek. Ha kapok egy emailt, látok egy hirdetést, ha kapok egy információt, ami érdekel, akkor nyilván megnézem.” (KGK)

Az életmód felgyorsulása leginkább az internetnek köszönhetően érinti az információáramlást, a találkozók-események megszervezését vagy az emberi kapcsolattartás területét. A facebookon nem regisztrált hallgató pl. tisztában van vele, hogy a hírek kb. másfél hét késéssel érkeznek meg hozzá, valamint az információáramlás kívánt sebességét szemlélteti az a mondat is, hogy *„szerintem gyorsabb a facebookon írni egy üzenetet, mint egy sms-t megvárni” (KGK).*

Összegzés

Ha áttekintjük az elméleti részben felvázolt időkezelési technikákat, amelyek természetesen weberi értelemben vett ideáltípusokként foghatóak fel, akkor könnyen összekapcsolhatjuk a hallgatói életmódot a posztmodern időkezelés fogalmával, hiszen annak számtalan jellemzője megtalálható ebben az életmódban – annak minden pozitív és negatív hozadékaival. A flexibilitás, spontaneitás, a szimultán tevékenységek megjelenése, a gyorsaság, az individualizáció jegyei, a változó leterheltség mind-mind felbukkannak a fókuszcsoportos interjúk szövegeiben, még ha meglétük nem is kizárólagos, s alkalmanként mint a tradicionális, mind a modern időkezelés nyomai is kimutathatóak. Azonban kutatási problémánkat különösen érdekessé teszi az a kérdés, hogy az így kiformalódó életmód nem azon a talajon bontakozik ki, amit a szakirodalom a leggyakrabban említ, tehát a munka világában történt változások talaján (amely a munkavállaló szemszögéből legtöbbször nem a szabad választás eredménye), hanem a szabadidő és a kötetlen időkeretek talaján. S hogyha a diákok egy kötöttségektől mentes situációban inkább mozdítják el életritmusukat a kötetlenebb rendszerek felé, akkor elgondolkozhatunk azon, hogy a társadalmi idő szinkronizációjában vajon mekkora szerepe van a kollektív ritmusoknak és az egyénre kívülről nehezedő nyomásnak.

Hivatkozott irodalom

Bourdieu, P.: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése
Budapest, 1978, Gondolat Kiadó

Eberling, M. – Henckel, D. (2005a): Auf dem Weg in die Nonstop-Gesellschaft?
www.difu.de/index.shtml?/publikationen/difu-berichte/2_01/artikel6.shtml;
2005.03.11.16.h.

Eberling, M. – Henckel, D. (2005b): Alles zu jeder Zeit? Die Städte auf dem Weg in die
kontinuierliche Aktivität
www.difu.de/publikationen/difu-berichte/2_02/artikel03.shtml;
2005.03.11.16.h.

Geissler, K.: Vom Tempo der Welt. Am Ende der Uhrzeit
Freiburg, 1999, Herder Verlag

Ingold, T.: Munka, idő és ipar
In.: Idő és antropológia, szerk.: Fejős Z., Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 191-200. p.

Jurczyk, K. – Voss, G. G.: Entgrenzte Arbeitszeit – Reflexiv Alltagszeit. Die Zeiten des
Arbeitskraftunternehmers
www.tu-chemnitz.de/phil/soziologie/voss/aufsaeetze/kjgv-Zeit.pdf;
2005.03.15.16.h.

Láng P.: Egy budapesti polgárcsalád mindennapjai
Történelmi Szemle, 1986. 1. sz. 80-94. p.

Schilling, E.: Die Zukunft der Zeit: Vergleich von Zeitvorstellungen in Russland und
Deutschland im Zeichen der Globalisierung
Düsseldorf, 2005, Heinrich Heine Universität

Sennet, R.: Der flexible Mensch. Die Kultur der neuen Kapitalismus
Berlin, 2000, Siedler Verlag

Sigalova, E.: Entwicklung der postmodernen Zeitvorstellungen
<http://www.gradnet.de/papers/pomo2.archives/pomo02.papers/postmodernezeit.htm>;
2005.03.13.18.h.

Thompson, E. P.: Az idő a munkafegyelem és az ipari kapitalizmus
In.: Időben élni – történeti-szociológiai tanulmányok, szerk.: Gellériné Lázár M., Budapest,
1990, Akadémiai Kiadó, 60-116. p.

Weber, M.: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme
Budapest, 1982, Gondolat Kiadó